

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

tjänar också epitetet "bokslut" av flera skäl. Dels då den som Brödje visar, sammanfattar de frågeställningar och den tematik som finns i hennes tidigare tiotalsproduktion, dels då den ger uttryck för den klyvnad som man kan finna i författarskapet under den undersökta perioden. Inledningsvis hävdar Brödje att Elgströms skrivande vilar på fyra grundpelare: religiositeten, pacifismen, feminismen och socialismen. Dock är det min uppfattning att dessa strävanden ofta hamnar i konflikt med varandra. I *En romantikers hustru* kolliderar inte bara två författarhållningar, utan också det politiska engagemanget och feminismen. Medan Martin blir den som utvecklas som författare och som sen ger sig ut i världen för att kämpa för idéerna, tystnar Anna; hon lägger ner sin penna och blir kvar i hemmet för att vårda en sjuk flicka. Här upprepar sig alltså det mönster som gestaltas bland annat i *Stjärnan vars namn är Malört*; kvinnan får avstå från sin kärlek för att mannen ska kunna leva för sina idéer.

Catrine Brödjes avhandling har som här visats en rad svagheter och brister när det gäller den teoretiska begreppsapparaten och när det gäller teoriernas tillämpning, samtidigt som den i vissa stycken präglas av en metodisk osäkerhet. Dock har Brödje gett sig i kast med komplicerade problemställningar och bearbetat ett stort, och av den tidigare forskningen hitintills orört material. Genom att uppmärksamma den funktion av metatext som Thomas a Kempis *Om Kristi efterföljelse* haft för Elgströms författarskap och samtidigt visa på hennes roll som litterär nyskapare, har Brödje, framför allt genom sina texttolkningar, slagit fast Anna Lenah Elgströms betydelse som religiös författare och modernist. Därmed har hon lämnat ett viktigt bidrag såväl till den svenska kvinnolitteraturhistorien som till förståelsen av det litterära tiotalet.

Eva Heggstad

Annelie Bränström Öhman, *Kärlekens ödeland. Rut Hillarp och kvinnornas fyrtiotalmodernism*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 1998.

Annelie Bränström Öhmans avhandling om Rut Hillarp och fyrtiotalspoesiens kvinnosida går in i obebundna områden då den problematiserar de kvinnliga lyrikernas position under en av lyrikhistoriens mest genomskrivna epoker. Dessutom tar den sig an kärleksdikten, en genre lika läsbar som obeskriven. I båda fallen har hon måst göra grundläggande distinktioner och ta fram bortglömt material.

Avhandlingen består av två delar. Den första omfattar kapitlen 1–2. Här resoneras om de kvinnliga lyrikernas position i det lyriska 40-talet. Utöver huvudpersonen

Ruth Hillarp beaktas särskilt även Elsa Grave, Maria Wine och Erik Lindegren. Den andra delen består av kapitel 3–5. Här förs först ett resonemang om kärleksdikten som genre. Sedan följer en tematisk studie av Ruth Hillarps kärleksdikter från 40- och 50-talen, samt något även om prosan. Det avslutande kapitlet innehåller en exkurs om Elsa Graves och Maria Wines kärleksdikter förutom några sammanfattade resultat. Avhandlingens disposition är alltså okonventionell på så sätt att receptionsdelen föregår texttolkningarna.

Avhandlingens första del utgör alltså ett stycke kanonkritik. Den ifrågasätter den knäsatte bilden av centrum och periferi i litteraturhistoriernas beskrivning av fyrtalet. Den vill visa att kulturens män och kvinnor verkligen möttes under denna period och att dessa möten på olika sätt griper in i och står i samspel med deras litterära verk. Tidsmedvetenhet har ansetts vara fyrtiotalmodernismens främsta kännetecken. Avhandlingen vill visa att även kvinnorna var tidsmedvetna, men att de i viss mån tog fasta på andra problem än männen, nämligen en aktuell diskussion om kvinnans ställning i samtiden, framför allt sexualitetens roll och frågan om yrkesarbete för kvinnor. Just dessa frågor hade man fått i arv av trettioalet. Bränström Öhman menar att fyrtiotalets poesihistoria till hälften varit oskriven. Vad är det litterära 40-talet? Vilka räknas dit och varför? Vem tillerkänns tolkningsföreträdet till verkligheten? Vilka kriterier och värderingar ligger bakom den kanoniserade bilden av fyrtiotalet?

Bränström Öhman instämmer i att just tidsmedvetenhet skulle vara fyrtiotalspoesiens särmerke. Naturligtvis hänger den samman med andra världskriget och de fasor som avslöjades i dess spår. Fyrtiotalsdikten föredrog existentiella och universella teman, något som också de kvinnliga författarna ägnade sig åt. Men t ex kärlekslyrik ansågs inte behandla ett existentiellt ämne, något som kan tyckas märkligt efter trettioalets koncentration på kön. Kanske den manligt hårdkokta intellektualiteten under fyrtiotalet kan betraktas som en reaktion mot mjukvaran under det föregående decenniet, varvid erotikerna åter kom att förstås som något privat och därmed omanligt.

Hur bär man sig åt för att få grepp om en tids diskurser? Vanligen brukar tidskrifterna ge gott om material, men så är inte fallet när det gäller kvinnors tidsmedvetenhet under fyrtiotalet, eftersom kvinnorna i stor utsträckning saknas i detta material. Bränström Öhman har granskat fyrtiotalets kvinnodebatt med veckotidningen *Idun* som exempel. Här kan man ta del av en ideologisk dragkamp om det lämpliga i kvinnors yrkesarbete. Beauvoirs *Det andra könet* utkom på franska 1949, och trots att den översattes sent var den ändå känd här och gav upphov till en intensiv könspolitisk debatt omkring 1950. *Idun*-journalisten Eva Bohm driver i 40-tal

tesen att männen flyr från kvinnorna, bortstötta av den nya emanciperade kvinnan. De förefaller hotade av kvinnoemancipationen och försöker hålla fast i gamla manliga domäner. Kvinnan som idé, metafor, schablon har (för män och för kanonbildningen) stått i vägen för kvinnan som subjekt eller för författare. Bilden av det kvinnliga skär sig mot bilden av en författare.

Även Bränström Öhman har gått igenom handböckernas behandling av kvinnliga författare med Hillarp som exempel. Hillarp råkade bli reducerad till en bildtext när *Den svenska litteraturen* utkom för tio år sedan. Handböckerna såväl som fyrtioalets recensenter identifierade "kvinnlige lyriker" med antingen Södergran eller Boye, vilka kom att bli paradigmatiske exempel. Detta förekommer ymnigt i recensionsmaterialet ända in på åttiotalet. Jämförelsen med Södergran kom att betyda "kvinna, men bra". Bränström Öhman finner dock Hillarps kärleksdikter mer lika Lindegrens än Södergrans, särskilt Lindegrens *Sviter* 1947. Avhandlingen driver tesen att just Lindegren och Hillarp litterärt stod nära varandra under åren runt 1950, just genom emfas på känslans överhöghet, det som Lindegren kallade känslorealism. Denna kom att utgöra en variant av fyrtioalets intellektualitet, en romantisk sidoriktning.

Bränström Öhman fördjupar kanonproblematiken genom att undersöka vilka positioner de kvinnliga lyrikerna intog i kulturdebatten. Hon granskar de litterära debatterna genom att läsa texterna som färgade av respektive könstillhörighet. Inte oväntat är det män som för ordet medan kvinnorna mestadels är tysta i debatten. Åren runt 1950 var det populärt med enkäter, men kvinnorna deltog föga med undantag av Elsa Grave. När de uttalar sig visar kvinnorna en spänning mellan kritiskt avståndstagande och en anpassning till den intellektualiserade diskursen. Hur kan man förklara kvinnornas tystnad? Ingen av de kvinnliga fyrtioalisterna är kulturjournalist, något som snarast var regel bland männen. Hillarp försörjde sig som svensklärare, Grave som teckningslärare (och hemmafru).

Finns det också något i de manliga författarnas litteratursyn som utesluter kvinnorna? Avhandlingen letar i männens artiklar efter uttryck om litteratur och kön. Vad den finner i artiklarna är en dikotomi mellan manligt intellekt och kvinnlig kropp eller känsla. Fyrtioalets ideal om kritisk intellektuell poesi med universella anspråk a la Eliot stämmer med föreställningar om manlighet, men inte med tidens föreställningar om kvinnlighet. Artiklarna uppvisar också genusrelaterade förväntningar på den kvinnliga poetens ämnes- och genreval. De manliga kritikerna blev blockerade när dikterna inte uppfyllde deras förväntan på en kvinnas text, eller rättare sagt, på en kvinna.

De kvinnliga fyrtioalisterna visar upp en vi-känsla med avantgardet. Kvinnorna tyckte sig tillhöra moder-

nistgruppen. Bränström Öhman exemplifierar med debatten mellan Artur Lundkvist och Hagar Olsson, där den senare självklart talar om sig själv som författare, medan Lundkvist inte erkänner hennes legitimitet att vara "vi" med avantgardet. Iakttagelsen leder vidare till en tes om de kvinnliga fyrtioalisternas sk dubbla utanförskap. Kvinnorna hamnar utanför den litterära institutionen i egenskap av modernister – liksom det manliga avantgardet. Men i denna grupp är de också utanför, nu i egenskap av kvinnor, något som signaleras genom kropp och kläder. De blir dubbla avvikare och råkar ut för dubbel marginalisering, något som på ett hemskt sätt avslöjas i beteckningen "intelligenspinuppa", som tillskrevs Hillarp. "När kvinnors yrkesroller sexualiseras berövas de inte bara sin sociala värdighet och status utan också sin subjektivitet", sammanfattar Bränström Öhman.

Avhandlingens andra del syftar till att precisera kärleksdikten som genre, samt att ge en bild av främst Hillarps position i det lyriska 40-talet, i synnerhet att tolka hängivelse temat i första delen av hennes författarskap. Kärleksdikten har varit en förbisedd genre inom litteraturvetenskapen, det var på tiden att denna genre kom att stå centralt i en nyskriven avhandling. Bränström Öhman relaterar genre till genus. Statistik om skrivande kvinnor konstaterar att kvinnor hellre har skrivit romaner än poesi. En orsak kan vara att poesin ställde bildningskrav på kvinnorna, som inte fått samma tillgång till goda skolor som män. Dikten med sin obrutna tradition från antikens heroer har varit en högstatusgenre, som inte stämt med föreställningar om kvinnlighet. Men om nu kvinnor ändå skrivit poesi har de mötts av en förväntan om kärlek som ämne. Sappho har utgjort ett mäktigt mönster för uppfattningen om poesiskrivande kvinnor. Skaldinnan ska beskriva sina passioner för att därefter ta livet av sig på något spektakulärt sätt. Förbluffande många kvinnliga lyriker har fått rykte om sig att ha begått självmord. I Uppland finns guidade turer till sjön, där fru Nordenflycht skulle ha dränkt sig p g a obesvarad kärlek. Också Sonja Åkesson tros ha valt självmordet, men båda dessa lyriker avled i cancer. Självmordet har varit en passande utgång för kvinnliga lyriker. Bl a Södergran tillmötesgick förväntan om kärleksdikt, åtminstone i de dikter som blivit citerade och älskade. Hennes dikter om makt har inte citerats lika mycket. Men patriarkala maktstrukturer gör att "[k]vinnors identifikation med det rådande kärleksidealet sker alltid på männens villkor". Göran Palm, som intresserat sig för kärleksdikten, konstaterar att kvinnor som talar om kärlek i egen sak får höra att deras dikter är instängt och kvalmigt självcenterade. Bränström Öhman närmar sig kärleksdikten via idéhistorien. Bl a sker en genomgång av Tristan och Isolde-myten, vilken står centralt i Hillarps författarskap. Hillarps stora tema är passionen, hennes typiska hjältinna är Isolde som går i döden för kärleken

och därvid kolliderar med de sociala normerna. Bränström Öhman fastnar för en bestämning av kärleksdikten som en uppsättning konventioner. Närhet och känslomhet har varit förbundna med kärleksdikt sedan minst romantiken.

Kapitlet om kärleksdikten skäms av att genrebegreppet aldrig definieras. Den internationella genrediskussionen saknas helt, och termen genre används alltför brett. De litterära grundformerna som prosa och poesi kallas genre liksom mer specialiserade företeelser. Men även undergenrer som t ex hövisk kärleksdikt benämns genre. Prosalyriken blir kallad genre – termen betecknar väl ändå en form. Denna vaghet i terminologien leder till att man inte vet vad som åsyftas av uttryck som ”genrerelaterat gestaltningsval” eller ”genredialog”.

Det fjärde kapitlet frilägger en tematisk huvudlinje i Hillarps fyrtytalslyrik och dess uppföljning in på femtietalet. Det handlar om kärleksdikt, en tematik kring underkastelse och hängivelse. Bränström Öhman hävdar att kärleksdikten utgör en av fyrtytallets huvudgenrer både för manliga och kvinnliga författare. Hillarp förnyar kärlekslyriken genom att kombinera den med fyrtytallets tidsmedvetenhet, men förnyelseförsöket blev inte uppmärksammat. Hos Hillarp finns ett igenkommande mönster, som fått ge avhandlingen dess namn, Kärlekens ödeland, ett uttryck bland många som vid denna tid inspirerats av Eliots ödeland. Kvinnan finner utrymme för en kreativ lustbejakelse, men berövas sin rörelsefrihet av mannen som inte förmår uppfatta henne. Dialogen stelnar i stumhet. Begreppet hängivelse blir centralt för en bärande tematik i Hillarps dikter, som under de aktuella åren runt 1950 går från en undersökning av hängivelsens villkor till hängivelsens villkorslöshet. Hillarp arbetar konsekvent med ett klassiskt mytmaterial, och avhandlingens tolkningsarbete består i stor utsträckning av att dekonstruera de underliggande könsrelaterade mytiska mönstren.

Ett ledmotiv vid tolkningarna är tesen att erotisk drift och skapardrift är synonyma krafter. Det surrealistiska inslaget, som vilar latent över fyrtytalspoesien, tjänar som inspiratör till att uppfatta världen erotiskt, samt även till att likställa sexualdrift med skapardrift. Den erotiska tematiken inbjuder till en subjektproblematik, som varit central inom kvinnolitteraturforskningen överhuvudtaget. Hur kan ”Den Andra” utveckla ett subjekt starkt nog att bli ett författarjag? När det gäller hängivelsematiken spetsas problemet ytterligare. Kan den som uppger sitt jag inför en annan överhuvudtaget utveckla ett starkt subjekt? Läsaren får dock intrycket av en påfallande styrka i subjektpositionen hos Hillarp. Grunden för detta starka diktjag kan vara hennes förmåga att gå in i sin passion.

Här någonstans finner jag att Bränström Öhman inte fått grepp om Hillarps dikter, något som torde ha sin

grund i avhandlingens brister beträffande tolkningsteori. Till att börja med brister själva citattekniken. Hillarps dikter är inte längre än att de borde kunna återges i sin helhet. Som det nu är citeras vid behov några rader ur den aktuella dikten, som sedan kan få fortsätta på annat ställe, även i felaktig ordning. Läsaren kan omöjligt bilda sig en uppfattning om diktens betydelse eller veta om avhandlingens författare har rätt i sina tolkningar. Vid dekonstruktionen av Ikaros-mytten i *Solens brunn* citeras korta passager ur många dikter, men det saknas uppgift om vad som faktiskt har kommit med och det saknas tecken som markerar var brotten finns. Man vet inte var i dikten citatet befinner sig.

Men avhandlingen saknar även den modell för diktanalys, som krävs för att inte tolkningarna ska framstå som godtyckliga. Hur förklara att en gedigen och ambitiös avhandling som Bränström Öhmans ger sig in i impressionistiska tyckanden vid tolkningsarbetet istället för att arbeta systematiskt med vetenskaplig akribi? Har den s k teoritrottheten inom ämnet litteraturvetenskap lett till uppgivenhet inför tolkningsarbetet? Denna avhandling håller hög teoretisk nivå när det gäller kvinnoforskning, så det handlar inte om bristande teoretisk förmåga. Men många läsningar bekräftar en förförståelse, som hindrar dikternas kvaliteter att komma till sin rätt.

Jag skulle vilja påstå att Hillarps dikter både är värre och bättre än vad som framgår i Bränström Öhmans avhandling. Vid dekonstruktionen av Prometheus-mytten i ”Min älskare sover” intas gamens plats av en demonisk älskare. Det sägs att scenariot verkar ”stötande” genom sin ”karaktär av masochistisk underkastelsefantasi”. Diktens ”järnkedjor” tangerar ren sadomasochism, något för poesiläsaren att förhålla sig till. Den som möter en dikt på dess egna villkor har inte råd att bry sig om vad som kan tyckas stötande. I ”Hädelse” kommer hängivelsen nära otäcka saker som våldsberusning, självför-intelsedrift och ritualiserat våld. Dikten lär oss något om ondska. Där gör bestämt Bränström Öhman en felläsning, när hon menar att det handlar om ett estetiserande förhållningssätt, hon väjer för de grymma inslagen.

Även diktsviten ”Pelaren och soluppgången” finner jag schematiskt uppfattad. Könshierarkin sägs här framträda groteskt uppförstorad. Vad får diktjagets lyckokänslor att försvinna? Mannen ser henne inte med sina ”förseglade ögon”, han fyller henne med sin tyngd så att hon störtar. Kommentaren lyder: ”Kvinnan är inte bara underkastad mannen i den erotiska relationen, utan slagen till marken, förstenad av hans övermäktiga tyngd. Under trycket av denna tyngd stelnar den levande kärleksrelationen till en närmast petrifierad maktstruktur.” Jag finner detta vara en övertolkning, som följer ur en ambition att avslöja maktstrukturer. Citatet ur diktens andra del kan tolkas som att mannen är blind, en skadad mänska. Därför tynger han henne till marken. Han är

snarare en övermäktig börda, som väcker en övermäktig känsla. Diktens tredje del, som kan tolkas i denna riktning, citeras inte alls. Åtminstone i svitens båda första delar är det diktjaget som handlar och bestämmer, mannen som följer efter. I dikt IV längtar diktjaget efter friheten, den frihetskänsla som förelåg i dikt I. Jag förstår slutet som en insikt om att den som älskar inte är fri. Man kan anta att mannen lider lika mycket, och är lika hjälplös som kvinnan.

Kärleken tillhör poesiens och tillvarons eviga ämnen, ett område som dock förblivit underteoretiserat. För medeltiden utgjorde kärleken något centralt eftersom den var en teologisk huvudpunkt, idag har problematiken snarast kommit att bli del av ett psykoanalytiskt teorifält, något som Bränström Öhman vänder sig emot. Att ta fasta på psykoanalytiska förklaringsgrunder hotar att cementera en dikotomi mellan könen, vilken alla vinner på att bryta upp. Kärleken blir essentiellt uppfattad om man härleder den till mor-barn-relationen eller till sexualitetens biologiska skillnader. För att ändå finna en psykologisk ram till kärleksbegreppet i Hillarps dikter hänvisas till frikyrkomiljön i Hillarps barndom. Den älskade mannens dominant position i Hillarps dikter skulle alltså ha fått sitt mönster efter gudsförhållandet. Men detta försök leder snarast tillbaka till psykoanalysen, eftersom religionspsykologien vanligen hänför gudsförhållandet just till ett psykoanalytiskt uppfattat fadersförhållande.

Nittioalets diskurser ser kärlek mer som lust än som nedbrytande passion. Fyrtioalets kärleksuppfattning betonade passion och väntan, man skulle vänta på en man, på den stora kärleken, på att mannen ifråga dök upp etc. Idag uppfattas kärleken mer som en fråga om lust och makt. Vem är den starkare parten i ett förhållande och varför? Men kärleksbegreppet behöver differentieras. Vilken skillnad föreligger mellan kärlek och passion, dvs ställa krav och ta initiativ? Vad är skillnaden på hängivelse och underkastelse? Avhandlingen har inte alltid grepp om de historiska skillnaderna, nittioalets diskurser tillåts invadera de nu halvsekelgamla dikterna.

Kvinnoforskningen har hunnit få några decennier på nacken, den har lidit och stridit sig igenom den ena hållningen efter den andra. Det ena problemet har lett vidare till nästa. Efter att ha bestått av en tämligen homogen grupp med homogena frågor är nu fältet differentierat. Man kunde kanske önska en större historisk medvetenhet hos de unga kvinnoforskarna, somliga förmödrar utan vilkas resultat de inte kunnat nå sina egna kan bli illa behandlade. Bränström Öhmans avhandling är ett betydande stycke kvinnoforskning. I likhet med flertalet idag utgår hon från kvinnlighet som socialt konstruerad. Det är viktigt att undvika biologismen som verkar determinerande – man talar inte om kvinnor och män utan om kvinnligt och manligt. Det som är biologiskt orsakat

blir ju omöjligt att förändra. Yvonne Hirdmans decenniegamla teori om det s k genuskontraktet iaktas. Patriarkatet håller könen åtskilda, vilket leder till att en dikotomi upprättas mellan könen. Denna åtskillnad tycks oundvikligt leda till hierarkisering. Av två poler värderas den ena alltid som bättre, den andra som sämre. Det kvinnliga kommer att värderas som något sämre än det manliga. Därför gäller det i dagligt jämställdhetsarbete framför allt att bryta upp dikotomierna, att inte erkänna skillnader mellan könen. Varje gång man talar om en skillnad riskerar man att befästa den. Lika illa blir det att inte låtsas om skillnaden och på så sätt hamna i könsblindhet. Minnas bör man kanske dock att allt isärhållande inte är essentialistiskt, möjligen är det alltid ostrategiskt, vilket dock är en annan sak.

Bränström Öhman slingrar sig ur dikotomiproblemet genom att ta stöd i Seyla Benhabibs idé om en s k "feministisk myndiggörande diskurs" i ett försök att tillerkänna kvinnor subjektivitet och undvika att vi framställs som offer. Benhabib utgår från den studerade periodens s k "semantiska horisont". Metoden innebär att hävda det kvinnliga subjektet inom ramen för befintliga värdesystem. Den ger ett sätt att slippa upprätta nya värdesystem, som männen inte delar. Man undersöker hur kvinnan kan vara subjekt inom den semantiska ram som föreligger.

I sin analys av Idun-materialet tillämpar Bränström Öhman Benhabibs metod på ett föredömligt sätt. Mindre väl fungerar det vid läsningen av Hillarps dikter. Avhandlingen vill se kärleksförhållandet som en maktproblematik, och använder sig därvid mer av vår tids diskurser än av dikternas. Ovan har jag redan visat med exempel att detta ibland leder tolkningen fel. En strikt tolkningsmodell hade kunnat förhindra att kvinnoteorien fått ta överhand över dikternas innebörder, men med den impressionistiska läsert, som tillämpas, drar dikterna det kortare strået. Nutida genusforsknings koncentration på maktperspektivet mellan könen är av stort värde, men här kommer Hillarps dikter att få sitta emellan. Hillarps djärvhet är att träda in i den objektifierade kvinnans position och låta den styras av begäret, att ge röst åt detta fenomen, och därvid få underordningen överspelad av ett starkt subjekt.

Bränström Öhman når några vackra resultat, som ändrar på bilden av den svenska högmodernismen under fyrtioalet. Fyrtiotalsmodernismen är naturligtvis präglad av sociokulturella och historiska sammanhang, även beträffande genusystem. Avhandlingen sätter in de berömda fyrtiotalsdebatterna i deras könspolitiska kontext. När de högbrynta tidskrifterna ställs bredvid Idun-materialet faller situationen på plats och vi får verkligen grepp om halvsekelgamla diskurser. Hillarp ringar in det romantiska kärleksidealet som ett i raden av de värdesystem som befann sig under uppluckring efter andra

världskriget. Dette är ett slags tidsmedvetenhet på nivå med de andra som redan tidigare fått rum i litteraturhistorierna. Kärlek hade uppfattats – och uppfattas ännu – som något privat, men sexualitetens makt- och våldsdimension är verkligen inte något privat, inte heller kvinnors rätt till avlönat arbete, just den diskussion som var aktuell efter kriget. En romantisk strömning i fyrtioalet med Lindegrens *Sviter* som det mest centrala verket beredde vägen för det tidiga 50-talets gyllenromantik.

Som kvinnolitteraturforskning är denna avhandling både mogen och balanserad. Kvinnoteoretiskt är den förredömlig i sitt sätt att låta manliga och kvinnliga röster spela mot varandra. Säkert kommer det också att bli en läst avhandling, som verkligen kommer att förändra synen på 40-talsmodernismen till kvinnornas fördel. Nästa litteraturhistoria kommer inte att kunna hänföra Hillarp bara till en bildtext.

Eva Lilja

Anna Forssberg Malm, *Kollisioner. Aksel Sandemose som outcast och monument*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 1998.

Anna Forssberg Malms *Kollisioner. Aksel Sandemose som outcast och monument* er en type avhandling som en norsk akademiker umiddelbart – meget uakademisk – er fristet til å karakterisere som typisk svensk, i det minste hva det ytre angår, og da ”svensk” brukt i positiv betydning. Avhandlingens volum – de nesten 400 sidene hvorav fotnoter og appendiks fyller det meste av de hundre siste – er umiddelbare signaler på at vi her virkelig har å gjøre med genren *doktoravhandling*, av det gode gammeldagse slaget, slik det nye doktorgradssystemet i Norge bare i mindre grad legger opp til. Som fagperson gnir man seg i hendene før man hengir seg til lesningen av denne i volum så tiltalende avhandling. Og her finner vi mange ytre indikatorer på genren avhandling – et appendiks over ”papplåda I–VIII” (inneholdende originalmanuskriptet til *Varulven*) med et meget sinnrikt siffersystem, setter leseren i den rette stemning. Og i litteraturlisten bakerst finner vi blant annet opplysninger om ”42 plastfickor med 1–13 dokumentblad i varje” – i privat eie, og det finnes referanser til ” uppsats framlagd vid litteraturhistoriska trebetugsseminariet, Uppsala 1966”. Alt dette virker betryggende og avhandlingsaktig – og minner oss samtidig om at litteraturvitenskap er en empirisk vitenskap – noe norsk litteraturvitenskaps nestor, Atle Kittang fant grunn til å understreke under en doktordisputas i Oslo for et par år siden.

Avhandlingsforfatteren legger for dagen et beundringsverdig mot. For det første går hun til et i høyeste grad sentralt forfatterskap (Norges forskningsråd har uttrykt bekymring for hvordan det for tiden er en tendens

til å ville forske på de mer marginale forfatterskap i Norge – med unntak av Ibsen og til dels Hamsun). I tillegg konsentrerer avhandlingsforfatteren ufortrødent sin analytiske virksomhet rundt dette forfatterskapets mest kjente tekster. Forssberg Malms *Kollisioner* er den første doktoravhandling om Sandemoses forfatterskap siden Jorunn Hareide disputerte for ca. 20 år siden på *Høyt på en vinget best. En studie i drømmer og syner i Aksel Sandemoses forfatterskap*.

Kollisioner er delt i fem hovedkapitler som omhandler sentrale tekster i Sandemoses norske forfatterskap. De fem kapitlene har metodisk sett en nokså forskjellig innfallsvinkel og det reises et vell av sentrale og mindre sentrale spørsmål i dem. Av og til er tekstanalysene nede på mikronivå og utforsker tekstenes minste strukturelle enheter – andre ganger trekkes det opp et fugleperspektiv over hele Sandemoses forfatterskap, og med utallige referanser til andre litterære tekster.

Avhandlingen fremstår som på mange måter lettlest – som leser kan man til tider glemme at man sitter og arbeider med en akademisk avhandling. Den fungerer best når man som leser lar seg rive med. Boken bæres blant annet oppe av en usvikelig entusiasme overfor Sandemoses forfatterskap og et tydelig kjennskap til hele hans produksjon fra 1930 og frem til og med 1963 og et like sikkert kjennskap til sekundærlitteraturen om Sandemose. Men lettlestheten har sin høye pris i en tidvis både for uartikulert litteraturvitenskapelig metodikk og en for innforstått holdning til Sandemose som forfatterperson og til forskningen om hans forfatterskap.

Forssberg Malm setter innledningsvis opp to motpoler slik avhandlingstittelen indikerer – og det antydes at det foregår en lineær utvikling fra forfatteren som *outcast* – særlig tydelig i *En flyktning krysser sitt spor* (1933) – til forfatteren som mester og *monument*, eksplisitt uttrykt i *Varulven* (1958). Forssberg Malm skiller mellom indre og ytre forfatterposisjoner – det ytre forstått som forfatterens objektive plassering i etablissementet, og en indre som skal forstås synonymt med forfatterens selvforståelse. I tillegg brukes begrepet forfatterpersona: det bildet forfatteren forsøker å gi av seg selv; forfatterens selvframstilling.

Romananalysene er nært knyttet til begrepet prosessuell innsiktsroman, som Forssberg Malm etablerer for å karakterisere i det minste de eldste av de romanene hun undersøker. Analysene skal kunne leses hver for seg og Forssberg Malm hevder også at Sandemoses tekster er det ytterste målet for analysene. Men analysene skal samtidig også leses i forhold til den monumentalisering som Sandemose som forfatter gjennomgår fra 30 til 50-tallet. Begge perspektiver – både det selvstendig tekstanalytiske og den historiske utviklingslinjen i forfatterskapet – er til stede gjennom hele avhandlingen.

Kapitteltitlene er talende og forventningsskapende. Det starter med ”*själuppörelsen*” i *En flyktning krysser*